

ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΛΥΣΙΝ Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ;

Υπό τοῦ κ. ΑΧΙΛ. Ζ. ΚΟΜΙΝΟΥ

Ἡ πλήρης ἀπασχόλησις τοῦ ἀνέργου καὶ ὑποαπασχολουμένου ἐργατικοῦ δυναμικοῦ δὲν ἔμπορεῖ παρά νὰ εἶναι ὁ κατὰ προτεραιότητα πρῶτος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας. Ἡ κατὰ τρόπον οἰκονομικῶς πρόσφορον ἱκανοποίησις τοῦ αὐτομάτως θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ταχυτέραν αὐξησιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος καὶ εἰς τὴν δικαιότεραν κατανομήν του. Ἡ ἐκδιομηχανίσις τῆς χώρας εἶναι — κατὰ γενικὴν πλέον παραδοχὴν — ὁ μόνος δρόμος ποῦ ἱκανοποιεῖ καὶ τὸ αἴτημα τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως καὶ τὸ δίδυμον αἴτημα τῆς ταχυτέρας αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματος καὶ τῆς δικαιότερας κατανομῆς του. Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι εὐλογία διὰ τὴν Ἑλλάδα τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν παρούσαν φάσιν τῆς οἰκονομικῆς τῆς ἐξελίξεως διαθέτει αὕτη ἄφθονον ἐργατικὸν δυναμικόν, ποῦ παρουσιάζει ἀρίστas δυνατότητας μετεκπαιδεύσεως καὶ χρησιμοποίησέως του εἰς βιομηχανικὰς ἀπασχολήσεις.

Κατὰ συνέπειαν θὰ ἔπρεπε μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ ἀνησυχίας νὰ ἔχη σημειωθῇ ἀπὸ κάθε ἀρμόδιον ὅτι πρόσφατοι μελέται ἐπισημαίνουν τὸν κίνδυνον στενότητος εἰς τὸν παράγοντα ἐργασία κατὰ τὴν ἐπιζομένην προσεχῆ φάσιν ταχυτέρας ἐκδιομηχανίσεως τῆς χώρας, ἐνῶ ἤδη σήμερον εἰς τὰς περιόδους αἰχμῆς τῆς ζητήσεως ἐργασίας παρατηροῦνται εἰς περισσότερα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος πειστικώταται ἑλλείψεις ἐργατικῶν χειρῶν.

Καὶ ὅμως, ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἀνεργίας καὶ τῆς ὑποαπασχολήσεως μεγάλου ποσοστοῦ τοῦ ἱκανοῦ πρὸς ἐργασίαν πληθυσμοῦ παριστάμεθα σήμερον μάρτυρες μιᾶς πρωτοφανοῦς διὰ τὴν ἱστορίαν μας δημογραφικῆς ἀφαιμάξεως. Συνεπεία ταύτης ὁ συνολικὸς πληθυσμὸς τῆς χώρας κατὰ τὸ 1962 καθηλώθη εἰς τὰ ἐπίπεδα τοῦ 1961 ἐνῶ διὰ τὸ τρέχον ἔτος 1963 πρέπει νὰ ἀναμένωμεν — διὰ πρώτην φοράν ἐν καιρῷ εἰρήνης εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν μας — *μείωσίν του*.

Υπάρχει μία Σχολή, ποῦ εὖνοεῖ αὐτὸν τὸν τρόπον «λύσεως» τοῦ προβλήματος ἀπασχολήσεως. Κατ' αὐτὴν ὁ τόπος δὲν χωρεῖ τὸν σημερινὸν πληθυσμόν. Ἡ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μετανάστευσις τοῦ πλεονάζοντος πληθυσμοῦ ἐπιφέρει μίαν εὐπρόσδεκτον «ἀποσυμφόρησιν», ποῦ τελικῶς θὰ ὠφελήσῃ τὸν τόπον. Ταυτοχρόνως δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμῶνται τὰ πολλαπλὰ ἀγαθὰ ὡς ἐκ τῆς εἰσορῆς μεταναστευτικοῦ συναλλάγματος εἰς τὴν χώραν.

Ἄλλοι μετριοπαθέστεροι ὁπαδοὶ τῆς ἰδίας Σχολῆς ὁμιλοῦν περὶ τῶν ἀγαθῶν, ποῦ πρόκειται νὰ προσπορίσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας μετανάστευσις τοῦ πληθυσμιακοῦ «πλεονάσματος». Τοῦτο δὲ διότι ἐλπίζεται ὅτι οὗτοι θὰ ἐπαναπατριθοῦν ἐντὸς βραχέος χρονικοῦ διαστήματος μεταφέροντες εἰς τὴν χώραν μας τὴν ἐμπειρίαν, ποῦ θὰ ἀποκτήσουν ἐργαζόμενοι εἰς τὰ βιομηχανικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ἀνεφοδιασθῇ διὰ στελεχῶν ἐξειδικευμένων ἢ ἐγχώριος βιομηχανία κατὰ τὴν περίοδον ἀκριβῶς ποῦ θὰ ἀνδρουται.

Ἰπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς εἶναι καιρὸς ἢ ἐπίσημος κρατικὴ πολιτικὴ νὰ λάβῃ μίαν σαφῆ θέσιν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς μεταναστεύσεως. Ἀποτελεῖ αὕτη φαινόμενον ποὺ πρέπει νὰ εὐνοήσωμεν, ἢ ἀντιθέτως πρέπει νὰ τὴν καταπολεμήσωμεν; Ἡ ἴσως ἢ καλυτέρα τακτικὴ εἶναι ἢ σήμερον τηρουμένη «οὐδετερότης», εὐμενῆς ὅμως διὰ τὴν μετανάστευσιν. Τὸ θέμα ἔχει δύο πλευρὰς ἐξ ἴσου σημαντικὰς: Τὴν καθαρῶς ἐθνικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν.

Ἀπὸ καθαρῶς ἐθνικῆς ἀπόψεως ἔχει σημασίαν ὅτι ἡ μετανάστευσις ἀποτελεῖ φαινόμενον μὲ βαθείας ρίζας. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπὶ αἰῶνας ἔχει γευθῆ τὴν ἐπίδρασίν του. Μέσα εἰς τὸν ἀγῶνά του διὰ τὴν καλυτέρευσιν τῆς θέσεώς του ὁ Ἕλληνας πάντοτε εἶχε κατὰ νοῦν καὶ τὴν διέξοδον τοῦ ἑκπατριμοῦ. Δὲν εἶναι δὲ ἀπαράδεκτος γενίκευσις νὰ λεχθῆ ὅτι ὅταν εὗρισκε ἐλευθέραν τὴν ὁδὸν τῆς μεταναστεύσεως πρὸς πλουσιωτέρας περιοχὰς πάντοτε τὴν ἠκολούθει. Μὲ τὴν εἰσοδὸν μας εἰς τὴν Κοινὴν Ἀγορὰν καὶ τὴν παρουσιαζομένην (εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ σήμερον ἀναπτυσσόμενα ὑπερπόντια βιομηχανικὰ κέντρα) ἔλλειψιν ἐργατικῶν χειρῶν, ἢ διέξοδος τῆς μεταναστεύσεως ἀνοίγεται καὶ πάλιν εὐρυτάτη. Εἶναι δὲ σήμερον περισσότερον παρὰ ποτὲ ἑλκυστικὴ διὰ τὸν Ἕλληνα ἀνεργὸν καὶ ὑποαπασχολούμενον, παρασύρουσα ταυτοχρόνως καὶ πολλοὺς ἱκανοὺς καὶ ἐν πλήρει ἀπασχολήσει ἐργάτας, ὑπαλλήλους καὶ ἐπιστήμονας ἀκόμη. Μὲ τὴν μεγάλην μεταναστευτικὴν παράδοσιν τοῦ ἔθνους μας, καὶ τὰς σήμερον παρουσιαζομένας μεγάλας μεταναστευτικὰς εὐκαιρίας ὁ ρυθμὸς τοῦ ρεύματος τῆς ἐξόδου ἔλαβε σαφῶς πολλαπλασιαστικὰς διαστάσεις. Ὁ πρῶτος μετανάστης ἀπαγκιστρώνει ἀπὸ τὴν ἀνέχειαν δλόκληρον τὴν οἰκογένειάν του καὶ ἡ μία οἰκογένεια παρασύρει τὴν ἄλλην. Ἔτσι ἐρημώνονται χωρία, ἐπαρχιακαὶ πόλεις καὶ δλόκληροὶ περιοχαί.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν τὸ παράδειγμα τῆς Ἰρλανδίας θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ζωντανὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ χώρα αὕτη παρουσιάζει πολλὰς ἀναλογίας μὲ τὴν ἰδικὴν μας, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν σύνδεσίν μας μὲ τὰς χώρας τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς. Ὅπως ἦτο ἀνέκαθεν ἡ Ἰρλανδία ἔτσι ἐμφανίζεται σήμερον καὶ ἡ Ἑλλάς: χώρα ὑπανάπτυκτος, μὲ κατὰ θάσιν ἀγροτικὴν διάρθρωσιν, εὐρισκομένη εἰς τὸν γεωγραφικὸν χώρον ἀνεπτυγμένων οἰκονομιῶν ποὺ παρέχουν μεταναστευτικὰς διεξόδους ἑλκυστικὰς, διαθέτουσα πλεονάζοντα πληθυσμόν, ἱκανόν, δραστήριον καὶ ἀνήσυχον. Λοιπὸν ἰδοὺ τί συνέβη μὲ τὴν Ἰρλανδίαν:

Δόγῃ τοῦ περιφήμου λιμοῦ τῆς πατάτας ὁ πληθυσμὸς τῆς ἐμειώθη μεταξὺ 1845 καὶ 1851 ἀπὸ 8.300.000 εἰς 6.600.000 ψυχὰς. Ἐὰν λάβωμεν τώρα ὡς ἀφετηρίαν τὸ χαμηλὸν αὐτὸ ἐπίπεδον παρατηροῦμεν συγκριτικῶς τὴν ἀκόλουθον ἐξέλιξιν εἰς τὸν πληθυσμόν τῆς:

	ΣΚΩΤΙΑ	ΙΡΛΑΝΔΙΑ (Βόρειος καὶ Νότιος)
1851	2.841	6.600
1901	4.472	
1951	5.096	4.330
1960	5.208	4.264

Ἡ Σκωτία, ποὺ κατώρθωσε νὰ ἀναπτύξῃ ἀρκετὴν βιομηχανικὴν δραστηριό-

τητα σχεδόν έδιπλασίασε τόν πληθυσμόν της έντός μιᾶς 100ετίας, ενώ ή Ἰρλανδία χάρις εἰς τήν εύκολον διέξοδον τῆς μεταναστεύσεως ὄχι μόνον δέν προώδυσεν οἰκονομικῶς ἀλλά παρέστη μάρτυς συνεχοῦς πληθυσμιακῆς ἀφαιμᾶξεως. Ἐσημειώθη ὅτι ὁ πληθυσμός τῆς Ἰρλανδίας ἐάν ἐπρόκειτο νά ἀκολουθήσῃ τήν ἰδίαν ἐξέλιξιν μέ τήν Σκωτίαν (ή ὁποία δέν ἦτο ἀσφαλῶς ή περιοχή μέ τήν ταχυτέραν αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ μέσα εἰς τὸ Ἡνωμένον Βασίλειον), θά ἀνήρχετο σήμερον εἰς 12 περίπου ἑκατομμύρια ἔναντι τῶν 4 1/4 ἑκατομμυρίων.

Ἐξεταζόμενον ἀπό καθαρῶς οἰκονομικῆς πλευρᾶς τὸ φαινόμενον τῆς μεταναστεύσεως δέν πᾶσει νά εἶναι ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον.

Διὰ τῆς μεταναστεύσεως ἀποσπῶνται τὰ νεώτερα, υγιέστερα, δραστηριότερα καί ἰκανώτερα στοιχεία κάθε περιοχῆς. Κατ' αὐτόν τόν τρόπον ὁ πληθυσμός της γηράσκει. Ἡ παραγωγική της μηχανή ἐξαρθροῦται. Εἰς τήν προσπάθειαν ἐκδιομηχανίσεως παρουσιάζεται ὡς αἰσθητῆς σημασίας ἐμπόδιον ή ἔλλειψις τῶν καταλλήλων ἐργατικῶν χειρῶν. Καίριον ὁμως πλῆγμα ἐναντίον τῆς βιομηχανικῆς προόδου τῆς χώρας καταφέρεται διὰ τῆς μεταναστεύσεως τῶν ἐξειδικευμένων ἐργατῶν.

Παρά ταῦτα ὀλοι μας γνωρίζομεν χωρὶς νά πολυδιαμαρτυρώμεθα ὅτι παρέχεται πλήρης ἐλευθερία εἰς τήν διαλογὴν καί ἀπόσπασιν ἀπὸ τὸν παραγωγικόν μηχανισμόν τῆς χώρας τῶν ἀξιοτέρων στοιχείων. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ μάλιστα ἐνθαρρύνεται διὰ τῆς γενναιοδωροῦ διευκολύνσεως τῆς καταλλήλου μετεκπαιδεύσεως τῶν ὑποψηφίων.

Οἱ μετανάσται παρασύρουν δλοκλήρον τήν οἰκογένειάν των εἰς τήν νέαν των πατρίδα. Ἡ δὲ τάσις αὐτὴ τῆς μονίμου καί δλοκληρωτικῆς ἐγκαταστάσεως προωθεῖται παντοιοτρόπως ἀπὸ τὰς χώρας προορισμοῦ, αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς μεθόδου τῶν μεγάλων καί μακροπροθέσμων ἐντόκων δανείων «δένουν» ὀριστικῶς τοὺς μετανάστας ὄχι μόνον εἰς τήν νέαν των πατρίδα ἀλλὰ καί εἰδικώτερον εἰς τήν περιοχὴν τῆς ἐγκαταστάσεώς των. Ταυτοχρόνως παρέχουν κάθε δυνατὴν διευκόλυνσιν διὰ τήν μεταφορὰν καί ἐγκατάστασιν εἰς τήν νέαν των πατρίδα δλοκλήρου τῆς οἰκογενείας ἐκάστου μετανάστου. Σημασίαν ἔχουν τὰ γεγονότα αὐτὰ διότι ἀντιδρῶν ἀκριθῶς ἐναντίον τῶν δύο κυριωτέρων ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῆς μεταναστεύσεως: Τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαναπατρισμοῦ καί τὸ ἐκ τῶν μεταναστευτικῶν ἐμβασμάτων ὄφελος.

Διὰ τῆς μεταναστεύσεως ή ἤδη περιωρισμένη ἀγορὰ γίνεται ἀκόμη μικρότερα. Εἰς τὰς περιοχὰς ὅπου γίνεται ή ἀφαιμᾶξις ὄχι μόνον δέν παρουσιάζεται πρόοδος ἀλλὰ ἐρημώνεται ὁ τόπος, αἱ παντὸς εἶδους γεωργικαὶ ἐπιδόσεις ἀτονοῦν, καμμία νέα πρωτοδουλία καθαρῶς παραγωγικὴ δέν πραγματοποιεῖται, ὁ κόσμος τῶν ἐργασιῶν ἀπογοητεύεται καί ἐξαπλοῦται ή νοοτροπία τῆς παρασιτικῆς ἐπιδιώσεως χάρις εἰς τὰ μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα. Ὑπὸ τὰς συνθήκας δὲ αὐτὰς ή φυγὴ τοῦ «ζωντανοῦ» πληθυσμοῦ γενικεύεται.

Ἄλλὰ καί ή τόσο συχνὰ ἀναφερομένη προσδοκία ὅτι θά ἔλθουν εἰς τήν χώραν μας νά ἐγκατασταθοῦν αἱ ξένοι βιομηχανοὶ λόγῳ τῆς ὑπάρξεως ἀφθόνου καί εὐθηνῆς ἐργασίας καθίσταται ὀλονέν καί περισσότερον ματαία. Ἐκτὸς ἐλαχί-

των ἐξαίρεσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἐπικρατεῖ τῆς μηχανῆς ἢ ἐργασία τοῦ ἐργάτου, καὶ ὁ παράγων τῶν μεταφορικῶν ἐξόδων τὸ ἐπιτρέπει, οἱ ξένοι βιομήχανοι προτιμοῦν νὰ μεταφέρουν εἰς τὸν τόπον ὅπου εἶναι ἐγκατεστημένοι τοὺς ἐργάτας ἀντὶ νὰ μεταφέρουν τὰς ἐγκαταστάσεις των ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἐν ἀφθονίᾳ οἱ ἐργάται. Εἰς τὴν τάσιν των αὐτὴν τοὺς ἐνισχύει ἢ μετανάστευσις κατὰ διπλοῦν τρόπον. Ἀφ' ἑνὸς τοὺς προσφέρει εἰς τὸν τόπον των τὸ ἐργατικὸν δυναμικὸν τοῦ ὁποίου ἔχουν ἀνάγκην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπογυμνώνει τὴν χώραν προελεύσεως ἀπὸ τὰς πλέον ἱκανὰς ἐργατικὰς χεῖρας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἦσαν δι' αὐτοὺς τὸ ἐλκυστικώτερον στοιχείον πρὸς ἐγκατάστασιν.

Μὲ μίαν λέξιν τὸ ἐργατικὸν δυναμικὸν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπαραίτητον στοιχείον διὰ τὴν ἐκβιομηχάνισιν τῆς χώρας, τὸ διασπαθίζομεν χωρὶς καμμίαν περισκεψίν καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ στερούμεθα τοῦ κυριωτέρου ἴσως παράγοντος οἰκονομικῆς προόδου.

Ὅστε τόσον ἀπὸ ἐθνικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως ἡ μετανάστευσις ἀποτελεῖ φαινόμενον ἐπικίνδυνον καὶ ἐπιζήμιον διὰ τὴν χώραν μας.

Τώρα, ὅσον ἀφορᾷ τὰ οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα ἐκ τῆς εἰσοδῆς μεταναστευτικοῦ συναλλάγματος θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν ἀρκετὸν ἀντιστάθμισμα εἰς τὴν ζημίαν ποῦ προκαλεῖται λόγῳ τῆς ἀφαιμάξεως τῶν ἱκανωτέρων στοιχείων τοῦ πληθυσμοῦ. Εἰς τὸ ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν οὕτω συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι αἱ χώραι προορισμοῦ εὐχαρίστως δέχονται τὴν εἰσοδὴν τῶν μεταναστῶν γνωρίζουσαι καλῶς ὅτι παραμένει περίσσειμα εἰς τὴν χώραν των μετὰ τὴν ἐκροὴν τοῦ μεταναστευτικοῦ συναλλάγματος. Προφανῶς θὰ ἦτο ἀνακριβεία νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ὅτι ἡ παραγωγικὴ δυναμικότης τοῦ μετανάστου δὲν εἶναι μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ ἐμβάσματα, ποῦ ἀποστέλλει οὗτος εἰς τὴν πατρίδα του. Τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ μετανάστης εἰς τὸν νέον τόπον ἐγκαταστάσεώς του εἶναι παραγωγικώτερος εἶναι ἀπολύτως ἀκριβές, ἀλλὰ ἡ θέσις ποῦ ὑποστηρίζομεν ἐδῶ εἶναι ἀκριβῶς ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν αἱ προϋποθέσεις διὰ μίαν τοιαύτην παραγωγικωτέραν χρησιμοποίησίν του. Ἰσχυρίζομεθα δὲ πρὸς τούτους ὅτι εἰς τὴν προσπάθειαν παραγωγικωτέρας χρησιμοποίησεως τῆς ἐγχωρίου ἐργασίας ἀντιστρατεύεται ἀκριβῶς ἡ πληθυσμιακὴ ἀφαίμαξις.

Ἐξ ἄλλου, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς ἐγκαταστάσεως ὁλοκλήρου τῆς οἰκογενείας τοῦ μετανάστου εἰς τὸν τόπον τοῦ προορισμοῦ — ὅπου αὕτη ἐφαρμόζεται — μοιραίως φέρει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μείωσιν τῆς ἱκανότητος (ἠδύνημένα ἔξοδα συντηρήσεως, βαρύτερα τοκοχρεωλύσια) καὶ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς διενέργειαν τοιούτων ἐμβασμάτων.

Σχετικῶς μὲ τὴν συχνὰ προβαλλομένην ἐλπίδα τοῦ ἐπαναπατρισμοῦ τῶν μεταναστευόντων, ὡς ἐξειδικευμένων στελεχῶν, ἡ μόνη ἐλπίς πραγματοποίησεως τῆς θὰ ἦτο μία οἰκονομικὴ κρίσις εἰς τὰς χώρας τῆς νέας ἐγκαταστάσεως συνεπείᾳ τῆς ὁποίας θὰ ἀπελύοντο οἱ μεταναστεύσαντες καὶ θὰ ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ἴδια. Εἶναι ὅμως πολὺ πιθανώτερον ὅτι οἱ ἱκανοὶ ἐκ τῶν εἰς Εὐρώπην μεταναστευόντων θὰ ἀπορροφηθοῦν ἀπὸ τὴν νέαν των πατρίδα ὅπου αἱ ἀμοι-

βαί και οί θροι διαβιώσεως είναι ἀσφαλῶς ἐλκυστικώτεροι. Οἱ ἐπαναπατριζόμενοι εἶναι συνήθως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι ποῦ δὲν κατώρθωσαν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὸ νέον περιβάλλον καὶ κατὰ συνέπειαν μᾶλλον συνηθείας ὑψηλοτέρων ἐπιπέδων καταναλώσεως παρὰ ἐκσυγχρονισμένων μεθόδων ἐργασίας θὰ μεταφέρουν ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἴδια.

Ἐὰν τώρα στρέψωμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς τὰ μέτρα ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν διὰ τὴν περιστολὴν τοῦ κακοῦ θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι τὸ μεταναστευτικὸν ρεῦμα ἀπέκτησε τόσον μεγάλην ὄρμηγν ὥστε μοιραῖον εἶναι νὰ συνεχισθῇ μὲ ἔντασιν ἐπὶ ἀρκετὸν ἀκόμη χρονικὸν διάστημα. Οὔτε εἶναι εὐκόλον καὶ δυνατὸν μέσα εἰς τὰ πλαίσια διεθνoῦς κλίματος ἐλευθερίας τῶν διακινήσεων καὶ ἐπιχειρηματικῶν καὶ τῶν εἰδικῶν συμβατικῶν μας ὑποχρεώσεων νὰ λάβωμεν ἀπαγορευτικὰ μέτρα. Ἀντιθέτως, ὅλαι αἱ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι θὰ ἐνταθῇ ἡ προσπάθεια ποῦ καταβάλλεται ἀπὸ τὰς χώρας προορισμοῦ διὰ τὴν προσέλκυσιν τῶν Ἑλλήνων μεταναστῶν, τῶν ὁποίων τὰ μεγάλα προσόντα ἔχουν ἐκτιμηθῇ ἀπὸ τὰς νέας ὁσον καὶ ἀπὸ τὰς παλαιὰς χώρας προορισμοῦ.

Ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ ἀντιμετώπισις τῆς καταστάσεως αὐτῆς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἡ δημιουργία ἐπιτοπίως νέων εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως. Ἡ σχετικὴ προσπάθεια εἶναι μακρᾶς πνοῆς. Αὕτη ταυτίζεται σχεδὸν μὲ τὸ πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως τὸ αἶτημα τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως πρέπει ἀμέσως νὰ συσχετισθῇ μὲ τὸν ἐκ τῆς ἀθρόας μεταναστεύσεως κίνδυνον.

Ταυτοχρόνως ὅμως λόγῳ τῆς ἐπειγούσης μορφῆς ποῦ ἔχει λάβει τὸ θέμα τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως εἰς αὐτὰ τὰ κέντρα μεταναστεύσεως μία ἐξειδικευμένη ἀνασχετικὴ δράσις πρὸς ἄμεσον ἀντιμετώπισιν τοῦ ὀγκουμένου μεταναστευτικοῦ ρεύματος. Τὸ πρόγραμμα τῆς τοιαύτης δράσεως θὰ πρέπει νὰ εἶναι εὐρύτατον καὶ νὰ ἀρχίξῃ ἀπὸ μίαν καλῶς μελετημένην ἐκστρατεῖαν διαφωτίσεως διὰ νὰ φθάνη μέχρι καὶ τῆς ἐκτελέσεως ἔργων ἀκριβῶς πρὸς συγκράτησιν — διὰ τῆς προσφορᾶς καταλλήλου ἀπασχολήσεως — τοῦ πληθυσμοῦ κάθε μεταναστευτικῆς περιφερείας.

Τέλος, πρέπει ἐπίσης κατὰ τρόπον συστηματικὸν νὰ μελετηθοῦν οἱ τρόποι διευκολύνσεως τοῦ ἐπαναπατρισμοῦ τῶν εἰς Ἑυρώπην μεταναστευσάντων μὲ ἰδιαιτέραν φροντίδα ὡς πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἐξειδικευμένους ἐργάτας.

Μέσα δὲ εἰς τὸ πλαίσια τῆς ὅλης προσπάθειας ἐντάσσεται καὶ τὸ ἐπίσης μέγα θέμα τῆς προσελκύσεως εἰς τὴν χώραν μας τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, ποῦ διασπείρονται συνεχῶς εἰς ὅλας τὰς Ἠπειρούς, ἐνῶ θὰ ἠδύναντο νὰ προσφέρουν ἀνεκτιμητὸς ὑπηρεσίας εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτιστικὴν πρόοδον τῆς γενετέρας των.